

ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN:
DOI Number:

Cilt: 1 Sayı: 1 Ağustos 2018
s.s. 114-153

**Makalenin Geliş
Tarihi**

18/07/2018

**Makalenin
Kabul Tarihi**

31/07/2018

Yayın Tarihi
21/08/2018

MÜTERCİMİ BİLİNMEYEN BİR KIRK HADİS TERCÜMESİ: *KIRK DİLBER*

Âdem CEYHAN¹
Behiç ATA²

ÖZET

İslâmî konulara dair kırk hadisi ezberleme hakkındaki rivayetler dolayısıyla Arap ve Fars edebiyatlarında başlayıp devam edegelen “hadis-i erbaîn” yahut “çihil hadis” derleme, tercüme ve şerh faaliyeti, Türk edebiyatında da çok rağbet görmüş; bu türde tahminen 14. asırdan çağımıza kadar pek çok eser meydana getirilmiştir. Abdülkadir Karahan’ın bu mevzuda telif ederek ilkin 1954’te, sonra bazı ilâvelerle 1991’de yayınladığı hacimli eseri, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kırk hadis derleme, tercüme ve şerh çalışmalarının tarihî gelişimini ortaya koymuştur. Aynı konuda son 25-30 yıldır yapılan ilmî araştırmalar ve yayınlar, Türk edebiyatı tarihinde kırk hadis türüyle alâkalı eserlerin tespit edilenlerden daha fazla sayıda olduğunu göstermektedir.

Kırk hadis tercümesi konusunda yazılmış ve bugüne kadar müstakil olarak incelenmemiş eserlerden biri de Bursa’da yayınlanan *Nilüfer* dergisinde 1889-91 yılları arasında tefrika edilmiştir. İsmi bildirilmeyen mütercim, hadislerin Arapça asıllarından sonra ikişer beyitli kıt’alar hâlinde Farsçaya tercümelerini nakletmiş; nihai olarak Hz. Peygamber’e nisbet edilen o Arapça sözlerin Türkçe manzum

¹ Prof. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. ceyhanadem@hotmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D.

çevirilerini sunmuştur. Mukayese sonucunda anlaşıldığına göre, buradaki hadisler Abdurrahmân-ı Câmî'nin (1414-1492) kırk hadis türündeki eserinde yer alan rivayetler, Farsça kıt'alarsa onların tercümesi olmak üzere yazdığı şiirlerdir. Kitapçığı için "*Kırk Dilber*" adını seçen mütercim, Câmî'nin söz konusu manzumelerini Türkçeye tercüme etmeye çalışmamış; doğrudan doğruya hadislerin çevirisi mahiyetinde birer kıt'a yazmıştır. Kıt'alarında "feilâtün mefâilün feilün" kalıbını kullanan şairin bazı mısralarında görülen imaleleri ve nadiren rastlanan zihafıyla birkaç kafiye kusuru bir tarafa bırakılırsa, tercüme işinde hayli başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada Arap harfli dergi sayfalarında kalmış ve kırk hadislere dair ilmî yayınlarda ele alınmamış bir 19. asır yadigârının tanıtılarak neşredilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırk hadis, Abdülkadir Karahan, Abdurrahmân-ı Câmî, Nilüfer, Kırk Dilber

INTERPRETATION OF AN UNKNOWN FORTY HADİTH TRANSLATION: FORTY BELLE

ABSTRACT

Compiling, translating and commenting on "hadis-i erbain" or "çihil hadis", which started and continued in Arabic and Persian literature due to the narrations about memorizing forty things about Islamic subjects, was also very popular in Turkish literature. In this kind of work from the 14th century to my age was brought to the scene. Abdülkadir Karahan, in this regard, published in 1954, then in 1991 as a voluminous work, Arab, Persian and Turkish literature forty hadith compilation, translation and commentary studies have revealed the historical development. Scientific researches and publications made over the last 25-30 years on the same topic show that the works related to the forty hadith types in the history of Turkish literature are more numerous than those found.

One of the works written on the translation of forty-four hadiths and which has not been examined in isolation until now has been published in the *Nilüfer* magazine published in Bursa between 1889-91. The translator, who has not been informed of the name, has transcribed the translations of Persian-language in the hadiths after Arabic origin, in the form of two couplets; ultimately Hz. Muhammed presented the translations of the Arabic words translated to Turkish into the Turkish verse. As a result of comparison, it is understood that the hadiths are narrations in the works of forty-nine hadiths written by Abdurrahman al-Qamî (1414-1492), poems written by Persian poem's as their translations. The translator who chooses "*Forty Belle*" for his book, did not try to translate the subject lines of Câmî into Turkish; it has written directly to the kıt'a in the nature of the translation of hadiths. It is possible to say that it is quite successful in the translation work if a few rhyme flaws are left to the productions which are seen in some of the poems of the poet who use the "feilâtün mefâilün feilün" In this study, it was aimed to publish and publish a 19th century

calligraphy which was left on the pages of the Arabic-language journal and not handled in scientific publications on forty hadiths.

Key words: Forty hadiths, Abdulkadir Karahan, Abdurrahman al-Câmi, *Nilüfer*, *Forty Belle*

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in dinî konulara dair kırk hadisini ezberleme ve başkalarına öğretmenin ahiretteki büyük mükâfatını bildiren rivayetlerden ötürü (Bu rivayetler ve onların değerlendirilmesi için bk. Kandemir, 2002: 467-470) Müslüman milletlerin edebiyatında pek çok âlim, şair ve yazar tarafından kırk hadisin derlendiği, tercüme ve şerh edildiği bilinen bir gerçektir. Türk edebiyatında da tahminen Miladi 14. asrın ortalarından çağımıza kadar çok sayıda kırk hadis derlemesi, tercüme ve şerhi meydana getirilmiştir. Edebiyat tarihimizde kırk hadis türündeki tercüme ve şerhlerin -şimdiki bilgilerimize göre- en kıdemlisi, H. 759 (M. 1358) yılından önce, Kerderli Mahmud bin Ali'nin yazdığı tahmin edilen *Nehcû'l-ferâdis* (Cennetlerin Açık Yolu) isimli eserdir. Abdülkadir Karahan (1913-2000), *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* adı altında ilkin 1954'te, sonra bazı ilâvelerle 1991'de yayınladığı hacimli kitabında Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında bu tür eserlerin tarihî seyrini hayli başarılı bir şekilde ortaya koymuştur.

Aynı konuda son 25-30 yıl zarfında makale, bildiri, kitap, tez şeklindeki ilmi araştırmalar ve yayınlar, o emek mahsulü, şümüllü çalışmanın, hazırlandığı zamanın şartları göz önüne getirildiğinde mazur görülebilecek bazı noksanlarının giderilmesini ve yanlışlarının düzeltilmesini de sağlamıştır. İşaret ettiğimiz çalışma ve yayınlar, türlü sebeplerle Karahan'ın eserinde ele alınıp incelenmemiş daha başka kırk hadis tercüme ve şerhlerinin bulunduğunu ortaya koyduğu gibi, incelediği bazı metinlerde çevrilen hadislerin sayısı, yazma nüshaları, müterciminin kimliği vb. meselelerle ilgili olarak zaman zaman yanlışlığını da göstermektedir. Bu konuda bazı örnekler vermek gerekirse, şunları anmak mümkündür:

Karahan'ın adı geçen eserinin her iki baskısında da "Kemal Ümmi'nin Kırk armağanı" (Karahan, 1954:146-149; Karahan, 1991:153-156) başlığı altında kırk hadis tercümesi olarak tanıttığı manzume, aslında kırk hadisin değil, dikkatle okunduğunda görülecektir ki, ölüm ve ahirete dair tek bir hadisin tercümesidir. (Yavuzer, 1997: 42-45; Ünver, 2002: 230). Bu hatalı kayıt, bazı araştırmacılarca fark edilip düzeltilmesine rağmen (Ünver, 1986: 21-28;

Yavuzer, 1997: 42-45), onun Karahan (Karahana, 1995: 10) ve Karahan'ın yazdığını kontrol etmeyenler tarafından (Meselâ Metin, 2016: 6) tekrar edildiği görülür. Karahan, 16. asır Osmanlı şairlerinden Usûlî'ye (ö. 945/ 1538) ait divanın bazı nüshaları başında bulunan manzum hadis çevirilerinin “40 hadisin değil, 80 hadisin tercümesi” olduğunu ileri sürmüştür. (Karahana, 1954:162; Karahan, 1991:170). Usûlî'nin hadis tercümelerinden ibaret divan bölümünde veya kitapçığında mukaddime, sebeb-i te'lif, hâtime gibi bahisler bulunmadığından, bu kısmı veya eseri niçin, kaç hadis çevirmek niyetiyle ve hangi kaynaklardan faydalanarak meydana getirdiği vb. konularda bilgimiz yoktur. Ancak onun eserinin eski tarihli yazma nüshaları baştan sona kadar dikkatle okunduğunda, 40, 78 veya 80 hadis tercüme etmediği, 69 hadisi birer kıt'ayla Türkçeye çevirdikten sonra Hz. Ali'nin “*Sad-Kelime-i Ali*” (Ali'nin Yüz Sözü) adıyla meşhur Arapça vecizelerinden onunu da aynı biçimde dilimize çevirdiği görülecektir. (Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Ceyhan, 2003: 153).

Yine 16. asır Türk şairlerinden Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah, Azmî, Muhammed el-Bosnevî, Harimî, Lutfî, 17. asır edebî şahsiyetlerinden Aksaraylı Dânişî Şâban'ın kırk hadis tercümesi de Karahan'ın adı geçen hacimli kitabında ele alınıp incelenmeyen eserlerden bazılarıdır. Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah, H. 918 (M. 1512) yılında Memlûk sultanı Kansu Gavri'ye sunmak üzere kırk hadisi birer beyitle Türkçeye çevirmiştir. (Yazar, 2011: 722-23; Ceyhan, 2015: 53-72). Karahan'ın incelediği nüshada mütercim adı geçmediği için, kitabında “Anonimler” arasında tanıttığı, H. 934 (M. 1528) yılında meydana getirilmiş “hadis-i erba'în”in (Karahana, 1954: 290-91; Karahan, 1991: 308-309) başka yazma nüshasından “Sâatî” mahlaslı bir edebî şahsiyete ait olduğu anlaşılmıştır. (Metin, 2016: 7). Derviş Sâatî, eserini Rumeli şehirlerinden madeniyle bilinen Novaberde'de bulunduğu sırada, darphane emini Karakaş Muhammed Bey'in ricası üzerine, İmam-ı Âzam'ın kırk hadis ihtiva eden bir kitabını Arapça'dan Türkçeye çevirmek suretiyle meydana getirmiştir. On altıncı asır Osmanlı şairlerinden Azmî, H. 969 (M. 1561) veya H. 976 (M. 1568-69) yılında vezir olan Mustafa Paşa için kırk hadisi birer kıt'ayla Türkçeye çevirmiştir. Söz konusu tercümenin bir nüshasını yeni harflere aktararak yayınlayan Ahmet Sevgi, bazı deliller göstermek suretiyle eser sahibi Azmî'nin o devirde mezkûr mahlası kullanan şairlerden Priştineli Azmî, Mustafa Paşa'nınsa İsfendiyarlı (Kızıl Ahmedlû) Mustafa Paşa olduğu sonucuna ulaşmış (Sevgi, 2001: 107-132); Âdem Ceyhan ise bu kırk hadis müterciminin aynı devir âlim ve şairlerinden Azmî Pir Mehmed (ö. 990/1582) olabileceğini başka bazı delillere dayanarak ileri sürmüştür. (Ceyhan, 2008: 132-137). Yine 16. asrın ikinci yarısında sağ olduğu anlaşılan ilmi ve edebî şahsiyetlerden Mehmed el-Bosnevî, kırk hadis ezberlemenin uhrevi mükâfatı

hakkındaki rivayetin tesiriyle hadîs-i erbaîni derleyip H. 980/ M. 1572-73 yılında birer beyitle Türkçeye çevirmiştir. Mütercim, eseri meydana getiriş yılını ve sebeplerini nazmen ifade ettikten sonra, “Besmeleyle başlamayan her iş noksandır” manasındaki hadisi dilimize şu şekilde tercüme etmiştir: “Allah adın her ki yâd etmez işinde ibtidâ/ Ebter ü ecda’ kalur ol işi olmaz intihâ” (Her kim işinde önce Allah adını anmazsa, o işi eksik ve kesik kalır; -hayırla-sona ermez). Mütercim, kitapçığının nümune olarak sureti neşredilen ilk ve son sayfasından anlaşıldığına göre, her bir hadisi aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla çevirmiştir. Eserden bir örnek daha vermek üzere, “Dünyada sanki bir garip veya yolcu gibi ol!” (*Buhârî*, Rikak, 3) mealindeki hadisin tercümesini nakledelim: “Dâr-ı dünyâda hemân ol bir garîb insân gibi/ Şol misâfir kim gelür konar gider mihmân gibi”. (Dünya yurdunda her zaman garip bir insan yahut şu gelip konan ve giden misafir gibi ol!..)³

“Harîmî” mahlasını kullanan şairlerimizden biri de *Kur’an* okuma ve ezberlemenin, *Kur’an* ayet ve surelerinin faziletleri hakkında kırk hadisi ikişer beyitle Türkçeye çevirmiştir. Bir nüshası Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları arasında bulunan bu eserin, “Harîmî” mahlasını kullandığını çeşitli manzumelerinden öğrendiğimiz Bosnalı Ali Dede’ye ait olduğu anlaşılmaktadır. (Kasumovic, 1994: 87, 91-93, 95-97, 99 vb., Ceyhan, 2003: 47-48). Biz, Karahan’ın kırk hadislere dair kitabında “*Amâil-i fezâil-i cihad*” adlı eseri tanıtılan Ali b. Hacı Mustafa’nın (Karahan, 1954: 187-192; Karahan, 1991: 196-201) II. Selim devrini de idrak etmiş âlim, mutasavvıf ve şairlerden Bosnalı Ali Dede (ö. 1007/1598) olabileceği fikrindeyiz. Anılan eserin iki yazma nüshasını daha tesbit eden Hasan Aksoy, yazarının hüviyeti hakkında şu düşüncüyü dile getirir: “Bu Derviş Bosnevî Ali’nin Bosnevî Ali Dede (v. 1007/1598) olması ihtimali varsa da yaptığımız araştırmalarda kaynaklarda mezkûr şahsa ait böyle bir eserden bahsedilme[me]si ve başka ipuçlarının tesbit edilememesi bu ihtimali zayıflatmaktadır.” (Aksoy, 1991: 7).

Eski biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda bir yazara ait bütün eserlerin adlarının anılmadığı göz önüne getirilirse, söz konusu verimden bahsedilmemesinin, Bosnalı Ali Dede tarafından öyle bir kitabın telif edilmediği manasına gelmeyeceği anlaşılabılır. Bosnalı Ali Dede’nin H. 1006 (M. 1597) yılında yapılan Varat seferinde serdar olan Satırcı Mehmed Paşa’nın davetiyle cihad farızasını eda ettiği ve vaazla gazileri gayrete getirdiği, o savaş yolculuğu esnasında bir gün ikinci namazını kılarken vefat ettiği

³ Bu *Ahâdis-i Erbaîn*’in Bratislava Üniversite Kütüphanesinde bulunan yazma nüshasının tavsifi için bk. Blašković v. dğr., 1961: 288.

bilinmektedir. 17. asrın tanınmış şair ve yazarlarından Nev'î-zâde Atâî, *Şakâyyık Zeyl*inde Şeyh Ali'nin iki eserinin adını andıktan sonra bunlardan başka risale (kitapçık) ve tâlikâtının olduğunu da belirtir. (Nev'îzâde Atâyî, 2017: 1243-44). Ali b. Hacı Mustafa'ya ait söz konusu eserin sonradan bulunan iki yazmasında yazar adı olarak Derviş Bosnevî Ali'nin gösterilmesi, ayrıca 10. hikâyesi sonundaki "gâzîlerin" redifli gazelin Hubbî mahlaslı şair tarafından yazılmış bulunması (Karahana, 1991: 200), bizce, müellifin hüviyetini tesbite yardım edecek ipuçlarıdır. Zira Bosnalı Ali Dede'nin babasının adı, *Muhâdaratü'l-evâil ve mûsâmeretü'l-evâhir* gibi bazı eserlerinden öğrenildiğine göre, Mustafa'dır. Eserinde "gâzîlerin" redifli gazeline yer verdiği Hubbî ise, Sultan II. Selim'in şehzadelğinde hocalığını yapan Şemseddin Efendiyle evlenmiş bir şairedir. Nitekim İmam-ı Dimaşki'nin cihada dair Arapça eserinin *İmâdü'l-cihâd* adıyla yapılmış Türkçe tercümesinin sonunda, Hubbî'nin bu gaza konulu gazeline de yer verilmiştir. (Ankara Milli Ktp. A 3987, vr. 14b; Cunbur, 1981: 901-903). "Hubbî" mahlaslı kadın şairin II. Selim devrini de idrak etmiş; hatta kocasının ölümünden sonra adı geçen sultanla irtibatını devam ettirmiş olması, Karahan'ın bahis konusu eseri incelerken üzerinde durduğu "tîğ" redifli gazelde geçen "Hân Selim" in (Karahana, 1991: 196-97) II. Selim olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Karahan'ın nüshalarını bulamadığı için tanıtamadığı bazı kırk hadis tercümelerine ait yazmalar, sonraki yıllarda Hasan Aksoy, Ahmet Sevgi, Selahattin Yıldırım, Sadık Yazar gibi araştırmacılarca tesbit edilmiştir. (Aksoy, 1991: 7-10; Sevgi, 1993: 16-23; Yıldırım, 2000: 102-103, 153-156; 165-167, 175-177, Yazar, 2011: 722, 726-28, 729-30, 739-40, 745-50, 752-59). Merdümî (ö. 971/1564), Vahdetî Osman (ö. 1135/1723), Urfalı Nüzhet Ömer (ö. 1192/ 1778), Müfid, Selâmî-zâde Sebzi'nin konuya ait eserleri, bunlardan birkaçıdır.

Kırk hadis türünden bir eserinin nüshaları yakın zamanlarda bulunarak iki yazıyla ilim âlemine tanıtılan Lutfî, kitapçığında Yemen fatihi Sinan Paşa'yı (ö. 1004/ 1596) övmektedir. (Avcı, 2016: 16-17; Gökdemir, 2016: 94). Bu sözlerinden 16. asrın sonlarında hayatta olduğu anlaşılan şairin adı, tercüme tarihini bildirmediği başka bir eserinde geçer: "Lutfî" diye tanınan Yahyâ bin Abdünnebî, Hz. Ali'ye ait bazı Arapça vecizeleri harf sırasına göre ihtiva eden *Nesrû'l-leâlî*'den seçtiği yüz sözü birer kıt'ayla dilimize tercüme etmiştir. (Ceyhan ve Yılmaz, 2018: 417-462). Böylece manzum kırk hadis tercümesinde Sinan Paşa'yı öven Lutfî'nin o devirde böyle bir eser yazması muhtemel görülen ilmî, edebî şahsiyetler değil, Yahyâ bin Abdünnebî olduğu

anlaşılmıştır. 17. asır Osmanlı âlim ve şairlerinden Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi de H. 1061 (M. 1651) yılında mensur-manzum bir kırk hadis tercümesi meydana getirmiştir. (Ceyhan, 2017: 71). Son zamanlardaki ilmî çalışma ve yayınlara dayanarak sayıları daha da artırılabilir bu örnekler, kırk hadis derleme, tercüme ve şerhi türündeki eserlerin Müslüman Türk âlim, şair ve yazarları tarafından asırlar boyunca çok rağbet gördüğünü, tesbit edilebilenlerden daha fazla sayıda olduğunu isbat etmektedir.

Dinî edebiyatımızın türlerinden birine dair ilmî araştırma ve yayınlar hakkında asıl mevzumuz gelmeden önce umumi bilgi verirken, şunları da ifade etme gereği duyuyoruz: Kırk hadis tercümeleri konusundaki Türkçe eserler, hem Türk dili ve edebiyatı, hem Arap ve/ veya Fars dili, edebiyatı, hem de hadis ilmiyle alâkalıdır. Bundan dolayı anılan türdeki metinlere dair ilmî çalışma ve yayın yapmak, usul bilmeyi, Türk dili tarihi, aruz vezni, kafiye, nazım şekilleri, edebî sanatlar, ebced hesabı gibi konulara, belirli ölçüde Arapçaya, Farsçaya ve hadis ilmine vâkıf olmayı gerektirir. Eserin sahibini, telif, tercüme tarihini, kaynağını yahut kaynaklarını belirleyebilmek için, -varsa- ihtiva ettiği bilgi veya ipuçlarını gözden kaçırmamak, o arada mukayeseli incelemelerde bulunmak, tek bir nüshasına dayalı çalışma yahut yayın yapma yönüne gitmemek, mevcutsa başka yazmalarını da temin edip göz önünde tutmak, şairin, yazarın başka kitaplarının olup olmadığını öğrenmeye gayret etmek lâzımdır. Aksi takdirde bir eserin hakiki sahibi veya mütercimi, meydana getiriliş tarihi, telif mi tercüme mi olduğu, kime sunulduğu vb. konularda bilgi edinmek mümkün olmayabilecektir.

Meselâ, bir yazma nüshasının başındaki kayda dayanılarak “Mevlânâ Cemâl Efendi”ye ait gösterilen manzum kırk hadis tercümesinin (Sevgi, 1988: 25), başka birkaç nüshasının Arapça girişinden sonra mevcut beyitlerde “Ahmed” isminin geçtiği görülmüş; böylece “Cemâl Halife” değil, başka bir şair tarafından meydana getirildiği fikrine ulaşılmıştır. (Yazar, 2011: 746-47). Aynı kırk hadis tercümesi, bir yazma nüshasının baş tarafındaki “Mevlânâ İdris-i Bitlisi” kaydından ötürü İdris-i Bitlisi’nin (ö. 926/1520) eserleri arasında sayılmak suretiyle de yayınlanmıştır. (Akot, 2013: 71-84).

Yine divanının birden çok nüshasının başında yer alması, ayrıca adı geçen kitabı dışında müstakil kopyalarının bulunması, Merdümî’nin (ö. 971/ 1563) *Tuhfetü’l-İslâm* adlı eserinde hadis-i erbaîn çevirenler arasında anılması gibi delillerden dolayı Yenice Vardarlı Usûlî’ye ait olduğu anlaşılan hadis ve vecize çevirileri, “İlmî Mahlaslı Bir Şaire Atfedilen Manzum Yüz Hadis Tercümesi”

başlığı altında yayınlanmıştır. (Donuk, 2017: 55-97). Makalesinin başlığında “atfedilen” kelimesini kullanan naşir, müteakip kısımlarında da “...Bağdatlı İlmî Dede’ye ait olabileceğini akla getirmektedir.”, “Müstensihin düştüğü ‘İlmî’nin...’ bilgisinin doğru olduğunu varsayarsak...” gibi ibarelerle ihtiyat payı bırakmakta isabetli davranmıştır. Çünkü yukarıda arz ettiğimiz delillerden de anlaşılabilceği üzere -kanaatimizce- söz konusu eser, İlmî mahlaslı bir şaire ait değildir. Yanılmanın sebebi, eserin bir yazma nüshası kenarında “li-İlmî” (İlmî’nin) diye İlmî mahlaslı bir şaire ait olduğu belirtilen iki kıt’anın, sonunda da “Temme hadîs-i şerîf li-İlmî” kaydının bulunmasıdır. Eğer eserde yer alan hadis ve vecizelerle onların manzum karşılıkları, kırk veya yüz hadis türünde yayınlanmış metinlerdeki rivayet ve özdeyişlerle mukayese edilseydi, o zaman söz konusu kitapçıktaki çevirilerin İlmî değil, Usûlî tarafından yapıldığı görülebilecekti. Manzum hadis tercümelerinin İlmî mahlaslı bir şaire atfedildiği nüshada, Usûlî’ye ait eserdeki sırası büyük ölçüde değiştirilmiş; böylece farklı ve yeni bir çalışma semeresi olduğu fikri uyandırılmak istenmiştir. Edebiyat tarihi araştırmaları sırasında böyle “aşırı faydalanma” veya “intihal (aşırma) örneği” denebilecek eserlere (!) zaman zaman rastlanabilmektedir.

“İlmî mahlaslı bir şaire atfedilen” hadis çevirilerinin “yüz hadis tercümesi” olarak takdim edilmesi, anlaşıldığına göre, çevrilen Arapça rivayetlerin yüze yakın sayılmasından dolayıdır. Hâlbuki İlmî’ye ait olduğu belirtilen hadis tercümelerinin adedi yüz değil, altmış dokuzdur ve metni neşreden değerli araştırmacı Suat Donuk’un da yer yer ifade ettiği üzere, kitapçıktaki Arapça cümlelerden son onu, her ne kadar bazı kitaplarda Hz. Peygamber’e nispet edilmişse de umumiyetle Hz. Ali’ye ait sayılan *Sad Kelime* (Yüz Söz) arasındaki vecizelerdendir.

Sosyal ilimlerde mukayeseli ilmî çalışmalar da her hangi bir eserin kaynağını öğrenmeye; faydalanmaları ve hatta “intihal” denilebilecek ölçüdeki tesirleri tesbit etmeye yarayabilmektedir. Metinler arası mukayeseli çalışmaların gerekliliğini belirtmek için bir örnek daha vermek gerekirse, Sehmî divanında bulunan manzum hadîs-i erbaîn tercümesiyle Seyyid Vehbî’ye ait kabul edilerek yayınlanan başka bir kırk hadis çevirisi arasındaki büyük benzerliği göstermek mümkündür. Bazı delillerden hareketle anılan kırk hadis tercümesi mütercimi Sehmî’nin, 17. asır Osmanlı kadı ve şairlerinden Bursalı Sehmî Mehmed Efendi (ö. 1055/ 1645) olduğu kanaatine varılmış (Dirican, 2007: 1-5; Bayak, 2015: 597-622); “Vehbî” mahlaslı bir edebî şahsiyet tarafından meydana getirildiği anlaşılan diğer hadîs-i erbaîn tercümesi ise, mütercim

hüviyeti ve çeviri tarihi konusunda her hangi bir bilgi, hatta ipucu ihtiva etmediği hâlde, Seyyid Vehbî'ye (ö. 1149/1736) mâl edilmiştir. (Karahana, 1966: 545; Dikmen, 2009: 75; Çolak, 616-633). Yaptığımız karşılaştırma sonucunda, söz konusu iki eserdeki hadislerin çoğunun (otuz dördünün) ortak olduğunu gördüğümüz gibi, birtakım manzum tercümeleri arasında da büyük benzerlikler bulunduğunu fark ettik. Şu hâlde “mütercimlerden biri, diğerinin kırk hadis tercümesini model kabul ederek ondan geniş ölçüde faydalanmıştır” hükmünü verirsek, bunun yanlış olduğu kolay kolay söylenemez.

Klâsik Çağatay edebiyatının büyük şairi Ali Şîr Nevâî (844-906/ 1441-1501), meşhur Fars şair ve mutasavvıfı Abdurrahmân-ı Câmî'nin (817-898/1414-1492) H. 886 (M. 1481) senesinde meydana getirdiği *Çihil Hadîs* adlı Farsça manzum eserini, aynı yıl, aynı şekilde, başka bir ifadeyle, dörder mısralık kıt'alar hâlinde Türkçeye tercüme etmiştir. (Necip Âsım, 1331/ 1915: 143-155). Câmî'nin bu kitapçığı, diğer bazı eserleri gibi edebiyat tarihimizde büyük rağbete mazhar olmuş; sadece dostu Ali Şîr Nevâî tarafından değil, 16. asırdan 20. asra kadar çeşitli Türk şairleri eliyle defalarca dilimize çevrilmiştir. Fuzûlî, Rihletî, Nâbî, Müfid, Antakyalı Münîf, Seyyid İbrâhim, Trabzonlu Hafız Mehmed Zühdi, onun söz konusu eserini Türkçeye tercüme eden belli-başlı şairlerimizdir. (Sevgi, 1999: 1-145). Son araştırmalar, bu eserin başka şairler tarafından da dilimize tercüme edildiğini, tesirinin bilinenlerden daha fazla olduğunu düşündürmektedir. Örnek vermek gerekirse, söz konusu edebî şahsiyetlerden biri, yukarıda başka bir vesileyle andığımız 16. asır Türk şairlerinden Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah olup kırk hadisi “*Erbâîn Söz*” adıyla H. 918/M. 1512 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. Onun birer beyitle dilimize tercüme ettiği hadisler, Câmî'nin seçerek Farsçaya çevirdiği hadislerdir. Mütercimin -bildirmemesine rağmen- tercümelerinde de büyük ölçüde selefi Abdurrahmân-ı Câmî'nin adı geçen kitapçığının tesirleri görülmektedir. (Ceyhan, 2015: 53-72).

Câmî'nin kırk hadisini Türkçeye çeviren şairlerimizden çoğunun mahlası veya adı biliniyorsa da birkaçının hüviyeti tercüme metinlerinde kayıtlı değildir. Ahmet Sevgi, bu mahlası belirsiz edebî şahsiyetlerden birinin manzum tercümesine, aynı konudaki diğer çevirilerin sonunda yer vermiştir. Araştırmalarımız sırasında Câmî'nin adı geçen meşhur Farsça kitapçığının da yer aldığı Türkçe, manzum bir kırk hadis tercümesine rastladık. Bu yazıda Arap harfli bir kültür, edebiyat dergisinin sayfalarında kalmış o eseri ele alıp tanıtacak; söz konusu metnin hem yeni harflere aktardığımız aslını, hem de günümüz Türkçesiyle nesre çevirisini okuyucuların mütalâasına sunacağız.

NİLÜFER'DE TEFRİKA EDİLMİŞ BİR KIRK HADİS TERCÜMESİ

Söz konusu kırk hadis tercümesi, Ferâizcizâde Mehmed Şâkir tarafından 1 Rebiü'l-evvel 1304 (27 Kasım 1886) tarihinden Safer 1309 (Eylül 1891) tarihine kadar Bursa'da çıkarılan *Nilüfer* dergisinde yayınlanmıştır. Kimin tarafından meydana getirildiği belirtilmemiş olan hadis tercümeleri, derginin 14 Cumâde'l-ülâ 1306 (16 Ocak 1889) tarihli 27. sayısında başlamış; Safer 1309 (Eylül 1891) tarihli son sayısında nihayete ermiştir. Mütercim, tercümeleri için “mukaddime” (başlangıç), “sebeb-i te'lif” ve “hâtime” (sonuç) kısmına gerek görmeksizin “*Kırk Dilber*” başlığı altında ilkin hadislerin Arapça asıllarını, sonra “Tercüme-i Fârisiyye” diye ikişer beyitten ibaret kıt'alar hâlinde Farsça tercümelerini vermiş; nihayet “Tercüme-i Türkiyye” diyerek Türkçe çevirilerini kaydetmiştir. 1 ve 3. mısraları serbest, 2 ve 4. mısraları birbiriyle kafiyeli olan Farsça kıt'aların sahibi bildirilmemiştir. Biz mukayese sonucunda bunların Abdurrahmân-ı Câmî'nin kırk hadis türündeki meşhur kitapçığından alınmış olduğunu gördük. Şair, her ne kadar Arapça hadislerin altına, önce Câmî'nin sanatkârca tercümeleri mahiyetindeki Farsça kıt'alarını kaydetmişse de bu manzumeleri dilimize çevirmeye çalışmamıştır. Çünkü her iki tercümenin baştan sona kadar karşılaştırılması neticesinde Türkçe kıt'aların pek çoğunun bahis konusu Farsça şiirlerin çevirisi olmadığı anlaşılmakta; sadece (24, 27 ve 33. sıradakiler gibi) birkaçında Câmî tesirinden bahsetmek mümkün görünmektedir.

Mütercim, hadislerin tercümesinde model aldığı eserin sahibi Câmî'nin de tercih ettiği “feilâtün mefâilün feilün” kalıbını umumiyetle başarılı bir şekilde kullanmıştır. Yekûn olarak 160 mısraya ulaşan kırk kıt'ada kırka yakın imale görülmesi ve birkaç zihafa rastlanması, onun aruz veznini ustaca kullandığının işareti sayılabilir. Ölçü için verdiğimiz umumi hükmün benzerini kıt'aların kafiyeleri için de vermek mümkündür: “...bilmemesi/ ...söylemesi” (17. hadisın tercümesi), “...olmaz/ ...doymaz” (25. hadisın tercümesi), “...açar/ ...kapar” (31. hadisın tercümesi) gibi birkaç kıt'asındaki pürüzler ayrı tutulursa, şairin kafiyeleri düzgün ve kaidelere uygundur.

Mütercim, tercümelerinde “düstûr, kâmil, ihvân, nefis-i çâlâk, rahm, tevfiğ, Hudâ, zelil, hûbrû, mecrûh, çün, kavî, feyz-i Hak” vb. Arapça ve Farsça kelimelerle tamlamaları çokça kullanmışsa da bunların o devirde cemiyetin okumuş zümresi, ilim ehli, şair ve yazarları tarafından bilindiği muhakkaktır. 19 ve 30. sıradaki hadislerin Farsça tercümesinde bulunmayan, fakat mütercimin Türkçe çevirisinde görülen “yavrum” hitabı (“Ahd ü peymân kolay

değil yavrum”, “Çünkü yavrum belâ kelâma bakar”), eserin çocuklar için hazırlanmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Fakat tercümelerin diline bütün olarak bakıldığında, o çağdaki çocukların dahi kolayca anlayamayacağı bir yolun tutulduğu hemen görülür. Anılan kelimelerin, aruz kalıbının zorlamasıyla kullanılmış, haşiv (fazlalık) cinsinden olduğu da düşünülebilir. Eğer mütercim tercümelerini çocukları hedef alarak meydana getirmeye niyet etmemişse, ki kıt’aların hemen hemen hepsinin dili “yavru”ların kelime dağarcığı üstünde görünmektedir, o takdirde bunun yerine “kardeş”, “dostum” gibi hitapları tercih etseydi, daha uygun olurdu. Şairin kıt’alarında o manasında “ol” (1, 4, 5, 15, 17, 27, 28, 40. hadisin manzum tercümesi), “bay” (zengin, 29. hadisin tercümesi) ve “kanda” (nerede, 34 ve 37. hadisin tercümesi) gibi birkaç eskicil kelimeyi kullandığına da rastlanır.

Kırk hadisi “Kırk Dilber” adı altında dilimize çeviren mütercim, çalışması için seçtiği farklı ve dikkat nazarını çekici isimden itibaren görüldüğü üzere, tercüme sırasında mecaz, tezat, teşbih, telmih, istifham, ıstikak gibi edebî sanatlardan da faydalanarak maksadını güzel ve tesirli bir şekilde anlatmaya gayret etmektedir. Meselâ, 3. hadisin tercümesindeki “Hâcetin varsa hûb-rûdan tut/ Kalb-i mecrûha andadır merhem” (Bir ihtiyacın varsa, onu güzel yüzlü kimseden iste; yaralı kalbe merhem ondadır), 9. hadisin tercümesindeki “...Cennet/ Ümmehâtın ayak tûrâbında” (Cennet, annelerin ayağının toprağındadır) mısralarında mecaz vardır. 14. sırada olan ve “Hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz” manasına gelen hadisin tercümesindeki “Dostu mahzûz u hasmı celb ediniz/...Hubbu te’yîd ü buğzu selb ediniz” (Dostu memnun edin, düşmanı kendinize çekin. ...Sevgiyi kuvvetlendirin, nefreti giderin) mısralarında, manaca birbirine zıt kelimeler kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.

Teşbih de mecaz ve tezat gibi, kıt’alarda diğerlerine nazaran daha çok rastlanan söz hünerlerinden biridir. 6. hadisin tercümesindeki “Hande kalbin buhârı menfezidir” (Gülme, kalbin buharının deliğidir) mısraında gülüş, kalbin buharının deliğine benzetilmiş; böylece o filin sıkıntıyı giderip ferahlama vasıtası olduğu ima edilmiştir. 40. hadisin tercümesinde, Arapça aslında olduğu gibi, namahreme, yani mahrem olmayan, yabancı kimselere bakış, şeytanın oklarından zehirli bir oka benzetilmiştir. (Semli okdur nigâh-ı nâ-mahrem/ Şeytanın oklarından ey ihvân).

İlk hadisin Türkçe tercümesinin birinci mısraında (“Dinle düstûr-ı zât-ı Levlâki”) *Levlâk* kelimesiyle Cenab-ı Hak tarafından Hz. Peygamber’e hitaben

söylendiği nakledilen “Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım!” manasındaki kudsi hadis iktibas edilmiştir. 9. sıradaki “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisinin tercümesinde yer alan “Sen ona karşı öf deme (...)” ibaresiyle İsrâ Suresi 23. ayetine telmihte bulunulduğu söylenebilir. Bilindiği gibi anılan ayette anne, babaya iyilik edilmesi buyurularak şöyle emrolunmuştur: “Onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyarlığa erişirlerse onlara öf deme. Onlara ağır söz söyleme; tatlı ve kerimane sözler söyle.”

Hadislerin ihtiva ettiği fikir ve tavsiyelere gelince, bu özlü cümlelerde *Kur’an* ayetlerine ve Hz. Peygamber’in sahih hadislerine uygun olarak bazı dinî, ahlâkî öğütlerin verildiği, birtakım iyi davranışların ve faziletlerin telkin edildiği, kimi kötü huylardan da insanların sakındırıldığı görülür. Kendisi için sevdiğini (Müslüman) kardeşi için de sevmek, insanlara merhametli davranmak, iyiliği (içinin aydınlığı dışına aksetmiş olan) güzel yüzlülerden istemek, rızka engel olacağı düşünülerek sabah uykusundan kaçınmak, elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende bulunduğu Müslüman olmak, güler yüzlü olmak, fakat çok gülmekten sakınmak, hırs ve açgözlülüktan uzak durmak, annelerin rızasını elde etmeye çalışmak, cimrilik ve kötü huydan sakınmak vb. tavsiye ve hükümler, *Kur’an* ayetlerine ve Hz. Peygamber’in bu mevzulara dair sahih hadislerine uygun, hayati, doğru yol gösterici prensiplerdir.

SONUÇ

Bu manzum kırk hadis tercümesi hakkında nihai olarak şunları söylemek mümkündür: Hüviyetini kesinlikle tesbit edemediğimiz Osmanlı şairi, Klâsik Türk edebiyatı sanatkârları üzerinde asırlar boyunca tesirleri görülen ünlü Fars âlim, mutasavvıf ve edebî şahsiyeti Abdurrahmân-ı Câmî’nin seçtiği ve birer kıt’ayla Farsça’ya tercüme ettiği kırk hadisi, aynı nazım şekli ve aruz kalıbıyla dilimize çevirmiştir. Onun tercümelerinden önce mukaddime (başlangıç), sebeb-i te’lif ve sonra “hâtıme” bölümleri bulunmadığı için, hüviyeti, çeviri tarihi, kitapçığını kimlere hitaben, hangi gayeye erişmeyi dileyerek ve nasıl meydana getirdiği gibi konularda bilgi sahibi değiliz. Ancak mütercimin, Câmî’nin “çihil” hadis tercümesinden ibaret kitapçığını dilimize defalarca çeviren selefleri gibi, kırk hadisi ezberleme hakkında İslâmî eserlerde yer alan uhrevi mükâfat ve müjdeye erişmek dileğiyle hareket ettiğini tahminen söylemek, yanlış olmayacaktır. Mütercimin, Arapça sözlerin hadis ve altındaki Farsça şiirlerin, o rivayetlere ait tercümeler olduğunun belirli bilgi seviyesindeki okuyucular tarafından anlaşılacağını düşünerek asıl konuya

girdiği de tahmin edilebilir. Bununla birlikte ilk Arapça cümlelerin altındaki Türkçe manzum tercümenin birinci mısraında “Dinle düstûr-ı zât-ı Levlâki” ve 3. cümlelerin çevirisinde “Çün Peyâmbere buyurdu bu kavli” denilerek çevrilen sözlerin hadis olduğu belirtilmiştir. Hadislerin hepsi, *Buhârî* ve *Müslim* gibi bu ilim dalına ait itibarlı kitaplardan seçilmiş olup temel İslâm kaynaklarına vâkıf okuyucuların yadırgamayacağı türden, *Kur’an* ve sünnetin lafzına, ruhuna uygun rivayetlerdir.

Adı veya mahlası belirtilmemiş olan mütercim, kitapçığı için bir mukaddime yazma konusunda Ali Şîr Nevâî, Fuzûlî, Rihletî, Nâbî, Seyyid İbrâhim misali aynı mevzuda eser meydana getirmiş seleflerine uymadığı gibi, Câmî’nin Farsça kıt’alarını hadislerin altına kaydetmesine rağmen, çok defa dilimize çevirmeye de çalışmamıştır. Hadislerden sonra nakledilen bu Farsça kıt’aların kime ait olduğunun belirtilmeyişi de bir noksan saymak mümkündür. Bu eksiklikleri bir tarafa bırakılırsa, rahatlıkla denebilir ki, ismini bildirme gereği dahi duymayan mütercim, kırk hadisi nazım yoluyla oldukça düzgün ve başarılı bir şekilde dilimize çevirmiş; böylece açıklamadığı, fakat tahmin ettiğimiz dinî, uhrevî gayesi yolunda çalışırken, okuyuculara İslâm esaslarına uygun telkinlerde bulunmuştur. Onun kırk hadis tercümesinden ibaret eseri için “Kırk Dilber” adını vermesi, anlatım biçimi olarak nesir yerine nazmı tercih etmesi, ayrıca mecaz, teşbih, tezat, telmih, cinas gibi edebî sanatlardan da mümkün olduğu kadar faydalanması, sadece dinî ve ahlâkî gaye değil, aynı zamanda edebî ve estetik bir endişe de taşıdığını, başka bir ifadeyle giriştiği işi güzel yapmaya çalıştığını göstermektedir. 19. asır Türk edebiyatındaki kırk hadis tercümeleri arasında yer alan bu eser, Câmî’nin aynı konudaki kitapçığına özenilerek meydana getirilmiş; fakat o ünlü modele fazla bağlı kalınmaksızın çoğu zaman doğrudan doğruya hadislerin nazmen Türkçeye çevirisini hedefleyen bir dinî-edebî gayretin semeresidir.

METNİN ÇEVİRİMYAZISI

Biz mütercimi belli olmayan bu kırk hadis tercümesini neşrederken, yayınlandığı dergide olduğu gibi, önce hadislerin Arap harfli metnini verdik. Farsça ve Türkçe manzum tercümesiyle mukayese edilebilmesi için parantez içinde Türkçeye çevirisini de ilâve ettik. Hadislerin altındaki Farsça kıt'aları, asli harfleriyle yazdıktan sonra onların dilimize çevirilerini köşeli parantez içinde kaydettik. Üçüncü olarak hadislerin manzum Türkçe tercümelerini, nihayet yine köşeli parantez içinde bunların günümüz diliyle nesre çevirilerini sunduk. Farsça kıt'aları Türkçeye naklederken, merhum Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun (1902-1977) *Kırk Hadis Tercümesi* (İstanbul 1951) isimli eserinden faydalandık.

1 لا يؤمن احدكم حتى يحب لاهيه ما يحب لنفسه 1 [Sizden biriniz kendisi için hoş gördüğünü din kardeşi için de hoş görmedikçe (kâmil) mümin olmaz.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

هر کسی را لقب مکن مؤمن
گرچه از سعی جان و تن کاهد
تا نخواهد برادر خود را
آنچه از بهر خویشتن خواهد

[Çalışıp çabalamadan dolayı can ve ten yıpratmış olsa bile, kendisi için istediği bir şeyi kardeşi için de istemeyen kişiye mümin denmez.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Dinle düstûr-ı zât-ı Levlâki
Mü'min-i kâmil olmaz ol bâkî
Cümle ihvân-ı dîni sevmezse
Sevdiği rûtbe nefis-i çâlâki”

[“Sen olmasaydın...” (hitabına mazhar olan) zatın düsturunu dinle: “Bir kimse, kendi yerinde durmayan, çevik nefisini sevdiği kadar bütün din kardeşlerini sevmezse, o ağlayıcı (şahıs) olgun mümin olmaz.”] (Bedr-i Cumâde'l-ûlâ, Sene 1306/ 16 Ocak 1889, nr. 27, s. 225)

2 من لا يرحم الناس لا يرحمه الله 2 [İnsanlara acımayana Allah acımaz.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

رحم کن رحم زانکه بر رخ تو
در رحمت جز از تو نگشاید
تا تو بر دیگران نبخشایی
ارحم الراحمین نبخشاید

[Merhamet et merhamet! Çünkü yüzüne rahmet kapısını senden başkası açamaz. Sen başkalarına acımadıkça merhametlilerin en merhametlisi Allah da sana acımaz...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Rahm ü şefkatdir âdemin şerefi
Lütfu tevfiķa Hak delil kılar
Halka rahm etmeyen esirgenmez
Bir gün anı Hudâ zelil kılar”

[İnsanın şerefi, merhamet ve şefkattir; Cenab-ı Hak ihsanını yardım ve başarıya yol gösterici yapar. İnsanlara acımayana acınmaz; Allah bir gün onu alçaltır...] (Bedr-i Cumâde'l-âhire, Sene 1306/ 15 Şubat 1889, nr. 28, s. 241).

3 اطلبوا الخير عند حسان الوجوه [Hayrı, güler yüzlüler katında dileyin!]

-Tercüme-i Fârisiyye-

بر در خوب روی منزل گیر
چون پی حاجتی برون آیی
تا از آن بیشتر که حاجت تو
دهد از دیدنش بیاسایی

[Bir ihtiyaç için dışarıya çıktığın zaman güzel yüzlü birinin kapısında dur ki ihtiyacını temin etmeden önce onu görmekten dolayı huzur bulasın.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Hâcetin varsa hûb-rûdan tut
Kalb-i mecrûha andadır merhem
Çün Peyâmbur buyurdu bu kavli
Hûbrûdan hayır umun her dem”

[Eğer bir ihtiyacın varsa, onu güzel yüzlüden iste! Yaralı kalbe merhem ondadır. Madem ki bu sözü Hz. Peygamber buyurdu, (o hâlde) her zaman güzel yüzlüden hayır umun!] (Bedr-i Recebü'l-ferd, Sene 1306/ 16 Mart 1889, nr. 29, s. 257)

4 الصبحه تمنع الرزق [Sabah uykusu rızka engel olur.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

ای کمر بسته کسب روزی را
صبح خیزی دلیل فیروزیست
بهر خواب صباح چشم میند
زان که این خواب مانع روزیست

[Ey rızkını kazanmaya hazırlanan kişi! Erken kalkmak başarının işaretidir. Sabah uyuma. Çünkü bu uyku rızka engeldir.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Âlemin neş’eli sabâhında
Göz açandan gider bütün korku
Her seher feyz-i Hak olur taksîm
Rızka mâni’dir ol zamân uyku”

[Dünyanın neşeli sabahında göz açandan bütün korku gider. Cenab-ı Hakk’ın lutuf ve ihsanı her sabah vakti paylaştırılır. O zaman uyumak rızka engel olur.] (Bedr-i Şa’bânü’l-Muazzam, Sene 1306/ 15 Nisan 1889, nr. 30, s. 273).

5 المسلم من سلم المسلمون من يده و لسانه [Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların selâmette olduğu kimsedir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

مسلم آنکس بؤد بقول رسول
گرچه امی بؤد و گر عالم
لا جرم کافه مسلمانان
بود از قول و فعل او سالم

[Peygamber’in hadisine göre, Müslüman, ister âlim ister cahil olsun, Müslümanların her yerde fiil ve sözünden emin olduğu kimsedir.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Nef-i dindâra sa’y eden her câ
Menfaatler bulur keder görmez
Müslim oldur ki Müslümânlar hîç
Kavl ü fi’liyle bir zarar görmez”

[Her yerde dindar insanın faydası için çalışan, faydalar bulur; keder görmez. Müslüman, sözünden ve işinden (diğer) Müslümanların zarar görmediği kişidir.] (Bedr-i Ramazânü’l-Mübârek, Sene 1306/ 14 Mayıs 1889, nr. 31, s. 289).

6 كثرة الضحك تميت القلب [Çok gülmek kalbi öldürür.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

خرم آنکس که بهر زنده دلی
خنده را زیر لب بمیراند
خنده کم کن که خنده بسیار
صد دل زنده را بمیراند

[Mutlu kişi odur ki gönlün diriliği için gülmeyi dudağının altında öldürür. Az gül! Çünkü çok gülmek yüz diri kalbi öldürür.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Hande kalbin buhârı menfezidir
Açılıp kasveti gider lâkin
Büsbütün açma kuvveti uçarak
Çarh-ı devvârı olmasın sâkin”

[Gülmek, kalbin buharının deliğidir. O delik açıldığında (kalbin) sıkıntısı gider ama büsbütün açma ki, kuvveti uçarak şu devamlı dönen gökte oturmasın!..] (Bedr-i Şevvâlü’l-mükerrem, Sene 1306/ 13 Haziran 1889, nr. 32, s. 305)

7 ان الله يحب السهل الطلق [Allah, gönül alıcı ve güler yüzlü kimseyi sever.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

تا خدا دوست گیردت با خلق
یکدل و یکزبان و یکرو باش
شاد طبع و شگفته خاطر زی
نرم خوی و گشاده ابرو باش

[Halkla gönül birliği, dil birliği ve dostluk içinde bulun. Neşeli, açık yürekli, yumuşak huylu ve güler yüzlü ol ki Allah elinden tutsun.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Öyle nâzik halîm ü şen ol ki
Zevk-ı tab‘ından uslanıp lâ‘im
Ahz-ı ibretle şâd-rû olsun
Nerm ü hoş-hüyu Hak sever dâim”

[Öyle nazik, yumuşak huylu ve şen ol ki, kınayıp çekiştiren kimse senin yaratılışının zevkinden uslanıp ibret alsın ve güler yüzlü olsun. Cenab-ı Hak, yumuşak ve iyi huylu kişiyi sever.] (Bedr-i Zilka‘de, Sene 1306/ 12 Temmuz 1889, nr. 33, s. 321)

8 **یشیب ابن آدم و تشب فيه الخصلتان الحرص و طول الامل** [İnsanoğlu ihtiyarlar da onda iki huy genç kalır: Hırs ve bitmez-tükenmez arzu (şöyle yapsam, böyle etsem diye uzun uzun kuruntularda bulunuş)...]

-Tercüme-i Fârisiyye-

آدمی را به پیری افزاید
هر زمان در بنای عمر خلل
لیک در وی جوان شود دو صفت
حرص بر جمع مال و طول امل

[İnsan ihtiyarladıkça ömür binasında bozukluk artar. Ancak onda şu iki sıfat gençleşir: Mal biriktirme hırsı ve haddinden çok fazla şeylere erişme isteği...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Âdemî-zâde pîr olup git git
Hep tûvânı kesel bulur ammâ
O kocaldıkça kuvveti artıp
Hırs u tûl-i emel olur bernâ”

[Âdem oğlu yaşlanır; git gide onun kuvveti yorgunluk ve uyuşukluğa döner. Fakat o kocaldıkça (yaşama) gücü artıp hırsı ve bitmek tükenmez istekleri genç kalır...] (Bedr-i Zilhicce, Sene 1306/ 11 Ağustos 1889, nr. 34, s. 337)

9 الجنة تحت اقدام الامهات [Cennet annelerin ayakları altındadır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

سر ز مادر مگش که تاج شرف
گردی از راه مادران باشد
خاک شو زیر پای او که بهشت
در قدمگاه مادران باشد

[Anneye karşı gelme ki annelerin yolunun tozu şeref tacıdır. Onun ayağının altında toprak ol! Çünkü Cennet anaların ayağının altındadır.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Gerçi irzâsı mâderin güçdür
Âdemin vakt-i ıztırâbında
Sen ona karşı öf deme! Cennet
Ümmehâtın ayak türâbında”

[Gerçi insanın ıztırabı zamanında annenin razı edilmesi zordur ama sen ona karşı öf deme! Çünkü cennet annelerin ayaklarının altındadır.] (Bedr-i Saferü'l-hayr, Sene 1307/ 10 Ekim 1889, nr. 36, s. 369)

10 خصلتان لا يجتمعان في مؤمن البخل و سوء الخلق [Bir müminde iki haslet, cimrilik ve huy kötülüğü bir araya gelmez.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

بذل کن مال و خوی نیکو ورز
راه ایمان اگر همی بویی
زانکه در هیچ مؤمنی با هم
نشود جمع بخل و بد خویی

[İman yolunda ilerlemek istersen, iyi huylu ve cömert ol! Çünkü hiçbir müminde cimrilik ve kötü huyluluk bir araya gelmez.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“İki hûy-ı sakîm toplanmaz
Mü'min-i müstakîm bir erde
Cimrilik tab‘-ı pür-şenârı hem
Yaramazlık şîârı bir yerde”

[Doğru dürüst mümin bir insanda iki hatalı huy, utanç dolu cimrilik huyu ile kötü ahlâk alâmeti bir araya gelmez.] (Bedr-i Rebiu'l-evvel, Sene 1307/ 8 Kasım 1889, nr. 37, s. 386).

11 من اعطى الله ومنع الله و احب الله فقد استكمل ايمانه [Muhakkak ki verdiği Allah için veren, vermediğini Allah için vermeyen, sevdiğini Allah için seven, sevmediğini Allah için sevmeyen kişinin imanı kemâle ermiştir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

هر که در حب و بغض و منع و عطا

نبودش دل بغیر حق مایل

نقد ایمان خویش را یابد

در محک عیار حق کامل

[Sevgi, sevmeme, vermeme ve iyilik etme konusunda gönlü Allah'tan başka bir şeye meyletmeyen kişinin iman akçesi Hakk'ın kabul terazisinde tam ayar bulur.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Kim ki i'tâ vü men' u hubbu hep

Dâim Allah için olur âmil

Odur îmân-ı kâmile mazhar

Cümle kârında şübhesiz kâmil”

[Kim verme, alıkoyma ve sevgi hususunda her zaman Allah için amel edici olursa, olgun imana mazhar ve bütün işinde kâmil odur...] (Bedr-i Rebi'u'l-âhir, Sene 1307/ 8 Aralık 1889, nr. 38, s. 401).

12 لعن عبد الدينار لعن عبد الدرهم [Altın paraya kul olan lânetlensin, gümüş paraya köle olan lânetlensin!]

-Tercüme-i Fârisiyye-

گرچه هست آفتاب رحمت حق

شامل ذره ذره عالم

باد ازان دور بنده دینار

باد ازان دور بنده درهم

[Allah'ın rahmet güneşi zerre zerre bütün âlemi kaplayıcı ise de dirhem ve dinara (paraya) kul olanlar ondan uzak olsun!..]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Kesb ü tahsile terk-i hakk ile
Şân-ı merdî vü şerr ise âlet
Lânet olsun o mâl ü dünyâyâ
Abd-i dünyâ vü mâle hem lânet”

[Eğer bir şey kazanma ve elde etmeye, doğru olanı bırakmakla insanın şerefi ve kötülük vasıta ise, o mala, o dünyaya lânet olsun! Dünya (menfaati) ve malın kölesine lânet!] (Bedr-i Cemâziye'l-evvel, Sene 1307/ 6 Ocak 1890, nr. 39, s. 417).

13 من لم يشكر الناس لم يشكر الله [İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a şükretmez.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

بتو نعمت ز دست هر که رسد
نه بمیدان شکر کوبی پای
کی بشکر خدا قیام کند
تارک شکر بندگان خدای

[Sana kimden nimet ulaşırsa ulaşsın, teşekkür meydanına ayak bas. Allah'ın kullarına teşekkür etmeyen, Allah'a şükrü nasıl yerine getirir?]

-Tercüme-i Türkiyye-

“İyilik bilmeyen o nâdân ki
Görünür lutf-ı nâsa küfrânı
Nâsı sevk eyleyen hudâvende
Hiç ifâ eder mi şükrânı”

[İyilik bilmeyen bilgisiz ve nobran kimsenin insanların lutfuna (ikram ve ihsanına) karşı nankörlüğü görünür. İnsanları (iyiliğe teşekkür konusunda) önüne katıp süren kimse, Allah'a şükür vazifesini ifa eder mi hiç?] (Bedr-i Cemâziye'l-âhir, Sene 1307/ 5 Şubat 1890, nr. 40, s. 433).

14 تهادوا تحابوا [Hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

دوستی مغز و پوست دشمنی است
تا کی از مغز سوی پوست شوید
بهدایا کنید داد و ستد
تا بهم زان وسیله دوست شوید

[Dostluk öz, düşmanlık kabuktur. Daha ne zamana kadar özü bırakıp kabuk tarafına gideceksin? Hediyeleşiniz ki bu vesile ile dost olasınız.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Siz hedâyâ vü lutfu nesr ederek
Dostu mahzûz u hasmı celb ediniz
Tuhfe-i nâsa karşılık vererek
Hubbu te'yîd ü buğzu selb ediniz”

[Siz hediyeleri ve iyiliği saçarak dostu memnun edin ve düşmanı kendinize çekin. İnsanların hediyesine karşılık vererek sevgiyi kuvvetlendirin ve nefreti giderin.] (Bedr-i Recebü'l-ferd, Sene 1307/ 6 Mart 1890, nr. 41, s. 449).

15 طوبی لمن شغله عیبه عن عیوب الناس [Kendi kusuru, başka insanların kusurlarıyla uğraşmaktan kendisini alıkoyana ne mutlu!]

-Tercüme-i Fârisiyye-

ای خوش آنکو بعیب بینی خویش
پیشوای هنروران گردد
عیب او پیش دیده و دل او
پردۀ عیب دیگران گردد

[Kendi kusurunu görerek hüner sahiplerine reis olana ne mutlu! Kendi ayıbı, onun gönül gözü önünde başkalarının kusurunu görmesine perde olur.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Ne güzeldir o kimse beyne'n-nâs
Ayb-ı zâtîsi eyleyip meşgûl
Göremez ol uyûb-ı halkı hiç
Ne eder nâsı ne olur medhûl”

[İnsanlar arasında kendi kusurlarıyla uğraşıp halkın kusurlarını hiç göremeyen kişi ne güzeldir! O ne insanları ayıplar, ne de (onlar tarafından) ayıplanmış olur...] (Bedr-i Şa‘banü’l-Muazzam, Sene 1307/ 5 Nisan 1890, nr. 42, s. 465).

16 زر غیا تزدد حبا [Seyrek ziyaret et ki, daha çok sevilesin.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

دین دوست دوست را گه گه

چهره دوستی بیاراید

ز اتفاق دوام صحبتشان

شوق کاهد ملالت افزاید

[Dostu ziyaret ara sıra olursa dostluk yüzü süslenir. Varıp gelmeler arttıkça şevk eksilir ve bıkkınlık çoğalır...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Sıkma ahibbâbı sık ziyâret ile

Sıklet artar cefâ ziyâde olur

Bir gün atlat da git ziyârete bak

Nice hubb ü vefâ ziyâde olur”

[Sık ziyaretle dostlarını sıkma! (Eğer onları sık sık ziyaret edersen) ağırlık artar; eziyet fazla olur. Bir gün ara verip ziyarete git; bak, sevgi ve vefanın nasıl arttığını gör!] (Bedr-i Ramazânü’l-Mübârek, Sene 1307/ 4 Mayıs 1890, nr. 43, s. 481)

17 کفی بالمرء اثمًا ان يحدث بكل ما يسمع 17 [Her işittiğini söylemek, insana günah olarak yeter.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

مرد را بس همین گنه که قدم

از مقر امان نهید بیرون

هرچه آید درون روزن کوش

از ممر زبان دهد بیرون

[İnsana günah olarak emniyet durağından dışarı ayak basınca, kulak penceresinden her gireni dil yolundan dışarı çıkarması yeter...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Yetişir ol günâh bir kişiye
Ketm ü sarf-ı kelâmı bilmemesi
Her neyi duysa nîk ü bed kulağı
Boşboğazlıkla halka söylemesi”

[Bir kişiye sözü gizlemeyi ve sarf etmeyi bilmemesi, kulağı iyi veya kötü her neyi duysa, boşboğazlıkla onu halka söylemesi günah olarak yeter...] (Bedr-i Şevvâlü'l-mükerrem, Sene 1307/ 3 Haziran 1890, nr. 44, s. 497)

18 الدين شين الدين [Borç, dinin yüz karasıdır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

نکشد بهر مال دنیا رنج
هر که خواهد کمال بهره دین
چهره دین مکن بناخن دین
تا نکاهد جمال چهره دین

[Dince olgun olmak isteyen kişi, dünya malı için sıkıntı çekmez. Din çehresini borç tırnağı ile kazıma ki dinin çehresindeki güzellik eksilmesin.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“İhtiyâcât-ı asra gâyet yok
Bulduğun elverir kanâat kıl
Borc edenler zelil olur dâ'im
Dîn ü nâmûsunu sıyânet kıl”

[Zamanın ihtiyaçlarının sonu yoktur. Bulduğun (kadarı) sana yeter; (ona) kanaat et! Borç edenler her zaman hor olur; aşağı tutulur. (Borçlanmayarak) dinini ve namusunu koru!] (Bedr-i Zilka'de, Sene 1307/ 2 Temmuz 1890, nr. 45, s. 513)

19 العدة دين [Söz vermek, borçtur.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

مرد را هر چه بگذرد بزبان
عیب باشد و رای آن کردن
و عده ذمه کرم فرض است
فرض باشد ادای آن کردن

[Söylediğinin tersini yapması insan için ayıp olur. Söz vermek, iyilik sahiplerinin üzerinde bir borçtur. Onu ödemek farz oldu.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Ahd ü peymân kolay değil yavrum

Söz veren borç eder olur medyûn

Borcunu vâdesinde kıl îfâ

Tâ sözün nakd-i mu‘teber olsun”

[Söz vermek ve yemin etmek, kolay (işler) değildir yavrum... Söz veren, borç eder; borçlanmış olur. Borcunu zamanında öde ki sözün itibarlı bir para (gibi) olsun!] (Bedr-i Zilhicce, Sene 1307/ 1 Ağustos 1890, nr. 46, s. 529)

20 الغنى اليأس مما فى ايدى الناس [Zenginlik, insanların ellerindekinden ümit kesmektir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

گر دلت را توانگرى بايد

که توانگر دلى نكو هنر يست

ياز کش دست همت از همه چیز

که بدست تصرف دگر يست

[Eğer sana gönül zenginliği gerekirse –ki o iyi hünerdir- başkasının tasarrufunda bulunan şeyden gayret elini çek...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Sa’y ü tedbiri eyleyip sonra

Bulduğundan idâreni bil! Bes

Servet-i bî-nihâyedir kalbe

İldeki fazladan ümîdi kes”

[Çalışıp tedbir alıp sonra bulduğunla idareni bil! (Başkasının elindekinden ümit kesmek) kalp için sonsuz zenginliktir. El-âlemdeki fazladan ümidi kes!] (Bedr-i Muharremü'l-harâm, Sene 1308/ 30 Ağustos 1890, nr. 47, s. 545)

21 كفى بالموت واعظاً [Öğüt verici olarak ölüm yeter.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

چند گیری بمجلس واعظ
پای منبر پی گرفتن پند
وعظ تو بس بمرگ همسایه
نعره نوحه گر ببانگ بلند

[Öğüt almak için daha ne zamana kadar vaaz meclisinde oturacaksın? Komşunun ölümü sebebiyle ölü ağlayıcısının yüksek sesle feryadı öğüt olarak sana yeter...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Mevt eğer olmasaydı âlemde
Gâyet olmazdı zulm ü udvâna
Sulh-ı gavgâ vü nush-ı gümrehdir
Elverir va‘zı mevtin insâna”

[Eğer dünyada ölüm olmasaydı, zulüm ve haksızlığın, düşmanlığın sonu olmazdı. (Ölüm, insanlar arasındaki savaş ve) kavganın barışı, yolunu şaşırmış için nasihattır. Ölümün öğüdü insana yeter...] (Bedr-i Saferü'l-hayr, Sene 1308/ 29 Eylül 1890, nr. 48, s. 561).

22 الجزم سوء الظن [İşi sıkı tutma (İyi tedbirlilik) güvenmemedir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

جزم مرد آن که در همه وقت
در حق خلق بد گمان باشد
در همه کار اختیار کند
تا ز هر کید در امان باشد

[Tam tedbirli insan odur ki her zaman insanlar hakkında uyanık olur. Bütün işlerde ihtiyatlı davranır ki her hileden emin olsun.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Gaybı vehm ile kestirip atma
Anda çok sû'-i zan olur bî-şek
Azm ü icrâ biraz ağır olsun
Aslını anla her işin sen tek”

[Gaybı, duyu organlarıyla bilinmeyen şeyleri vehimle kestirip atma! Şüphesiz onda çok zan kötülüğü olur. Niyet etmek ve bir işi yapmak biraz ağır olsun; sen her işin aslını anla tek!] (Bedr-i Rebî'ü'l-evvel, Sene 1308/ 28 Ekim 1890, nr. 49, s. 578)

23 ليس الغنى عن كثرة العرض انما الغنى غنى النفس [Zenginlik mal çokluğundan değildir; zenginlik gönül zenginliğidir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

نه توانگر کسی بود که بمال
کار پرداز چاره ساز بود
آن بود کز شهود فضل خدای
از زر و مال بی نیاز بود

[Malla iş gören ve çare bulan kişi zengin değildir. Gerçek zengin, Allah'ın rızasını gözeterek mala mülke yönelmeyendir.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Ârızî nakd ü servet ü mülkün
Çokluğundan değil gınâ, ancak
Tokluğudur gınâ gözün gönlün
Yokluğudur bunun fenâ ancak”

[Zenginlik, ancak sonradan elde edilen para, zenginlik ve mülkün çokluğundan değildir. Zenginlik, gözün, gönlün tokluğudur. Ancak kötü olan, bunun yokluğudur.] (Bedr-i Rebî'ü'l-âhir, Sene 1308/ 27 Kasım 1890, nr. 50, s. 591)

24 المجالس بالامانة [Meclislerde konuşulanlar, emanettir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

ای شده محرم مجالس انس
راز هر مجلسی امانت تست
مکن افشای راز مجلس کس
زانکه افشای آن خیانت تست

[Ey sır meclislerine sırdaş olan kişi! Her meclisin sırrı sana emanettir. Onu açığa vurma! Çünkü sırrı ifşa etmen hainliktir.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Ey olan râz-ı meclise mahrem

Mâceramız sana emânetdir

Sırrı sır eyle sen de ol hem-dem

Sakın! İfşâsı bir hıyânetdir”

[Ey meclisin sırrına sırdaş olan! Maceramız sana emanettir. Sırrı gizlemekle sen de arkadaş ol! Aman, sakın, onun açıklanması bir hainliktir.] (Bedr-i Rebi’u’l-âhir, Sene 1308/ 27 Kasım 1890, nr. 50, s. 594)

24 لا يشبع المؤمن دون جاره [Mümin, komşusu açken kendi karnını doyurmaz.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

هر که در خطهٔ مسلمانی

باشد از نقد دین گرانمایه

کی پسندد که خود بخسبد سیر

بنشیند گرسنه همسایه

[İslâm ülkesinde, din nakdi -takva- ile değerli olan kimse, komşusu aç dururken kendisi tok uyumayı nasıl kabul eder?]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Öz Müselmân odur ki kör nefse

Hasr-ı nîmetle şâdkâm olmaz

Nef’i tâmîme sa’y eder, hattâ

Mü’minin karnı komşusuz doymaz”

[Öz Müslüman, nimeti kör nefesine has kılmakla çok sevinçli olmaz. Faydayı herkese yaymaya çalışır; hatta müminin karnı komşusuz doymaz.] (Bedr-i Cemâziye’l-evvel, Sene 1308/ 26 Aralık 1890, nr. 51, s. 609)

26 المستشار المؤمن [Kendisine danışılan, kendisine güvenilendir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

هر که در مشورت امین تو شد

گرچه باشد امان روی زمین

چون نهان دارد آنچه مصلحت است

خایش دان بحکم دین نه امین

[Meşverette kendisine güvendiğin kişi, yeryüzünün emini olsa bile, bir (gizli) işi açıklarsa, din hükmü ile sen ona emin değil, hain de!]

-Tercüme-i Türkiyye-
 “Müsteşârın vazifesi ancak
 Eylemekdir hakîkati ihtâr
 Müsteşîrin de borcu sır açmak
 Müsteşâra veditir her kâr”

[Kendisine danışılan kişinin vazifesi, ancak hakikati hatırlatmaktır. Danışanın borcu da sırrını açmaktır. Her iş, danışılan kimseye emanettir.] (Bedr-i Cemâziye'l-âhir, Sene 1308/ 25 Ocak 1890, nr. 52, s. 625)

27 ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذى يملك نفسه عند الغضب [Koç yiğit, güreşte (rakibini) yenen değildir. Koç yiğit, öfke zamanında kendisine sahip olandır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-
 پهلوان نيست آن كه در كُشتى
 پهلوانى دگر بيندا زد
 پهلوان آن بود كه گاه غضب
 نفس اماره را زبون سازد

[Güreşte rakibini yıkan pehlivan değildir. Asıl pehlivan, öfke anında insanı kötülüğe sürükleyen nefsi yenebilendir.]

-Tercüme-i Türkiyye-
 “Gürbüz ol pehlivan mı? Rezminde
 Kündeler hasmı ser-nigûn eyler!
 Hayr! Ol pehlivan ki gayzında
 Nefsini zabt edip zebûn eyler”

[Gürbüz, kavga sırasında hasmını kündeleyip baş aşağı eden pehlivan mıdır? Hayır! Yiğit, öfke sırasında nefsinin (kendini) tutup âciz duruma düşürendir.] (Bedr-i Cemâziye'l-âhir, Sene 1308/ 25 Ocak 1890, nr. 52, s. 626).

28 خير الناس من ينفع الناس [İnsanların hayırlısı, insanlar için en faydalı olanıdır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

ای که پرسى که بهترين کس کیست
گویم از قول بهترين کسان
بهترین کس کسی بود که ز خلق
بیش باشد بخلق نفع رسان

[Ey “En hayırlı insan kimdir?” diye soran kişi! En iyi insanın –Hz. Peygamber’in- sözüyle söyleyeyim: En hayırlı insan, halka faydalı olmada en önde olanıdır.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Maksadın hayra karşı gelmekse
Her taraftan hayırlı ol halka
Şöyle bil kim hayırlısı halkın
Menfaat gösterendir ol halka”

[Maksadın iyilikle karşılaşmaksa, insanlara her yönden hayırlı ol! Şöyle bil ki, insanların hayırlısı, onlara fayda verendir.] (Bedr-i Recebü'l-ferd, Sene 1308/ 23 Şubat 1891, nr. 53, s. 641)

القناعة كنز لا يفنى 29 [Kanaat, tükenmez bir maldır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

صاحب حرص را ز خوان کرم
فیض احسان نمیرسد هرگز
بقناعت گرای کان مالیست
که بیایان نمیرسد هرگز

[Hırs sahibi kimseye kerem sofrasından ihsan feyzi asla ulaşmaz. Kanaata yönel ki o asla tükenmez bir maldır.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Bak tama'kâra servet-i Kârûn
Sâhibiyken zarûreti gitmez
Bay olur her fakîr-i deryâ-dil
Ki kanâat hazînedir bitmez”

[Aşırı istekli ve açgözlü olana bak! Karun kadar servet sahibiyken onun sıkıntısı ve yoksulluğu gitmez. Fakat her kalbi deniz gibi geniş olan fakir, zengin olur. Çünkü kanaat bitmez, tükenmez bir hazinedir.] (Bedr-i Recebül-ferd, Sene 1308/ 23 Şubat 1891, nr. 53, s. 642).

30 البلاء موکل بالمنطق [Belâ, söze vekil kılınmıştır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

هر که شد مبتلا بپیرگویی
ببلائی عجب گرفتار است
هر بلایی که میرسد بکسان
بیشتر از ممر گرفتار است

[Gevezeliğe müptelâ olan kimse, acayip bir belâya tutulmuştur!.. İnsanlara gelen her belâ, çok kere dilden kaynaklanır.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Çekdiği dil belâsıdır kişinin
Dilden âteş çıkar da başı yakar
Sözle celb etmeden belâ gelemes
Çünkü yavrum belâ kelâma bakar”

[İnsanın çektiği dil belâsıdır. Dilden ateş çıkar da başı yakar. Sözle çekmeden belâ gelemes. Çünkü yavrum, belâ söze bakar...] (Bedr-i Şa‘banü’l-Muazzam, Sene 1308/ 25 Mart 1891, nr. 54, s. 657)

31 السعيد من اعطى بغيره [Bahtiyar, başkasından ibret alan kimsedir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

نيك بخت آن کسی که می نبرد
رشد بر نیکبختی دگران
سختی روزگار نادیده
پند گیرد ز سختی دگران

[Bahtiyar kişi odur ki, başkalarının saadetini kıskanmaz. Zamanın sıkıntısını görmeksizin başkalarının sıkıntısından ders alır...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Mutlu, tâlî’li, muhteremdir o ki
Dâ’im etrafı yoklayıp göz açar
Mübtelâlık belâ nedir bakarak
Başkasından görür de hisse kapar”

[Daima etrafı yoklayıp gözünü açan kimse mutlu, şanslı ve hürmete lâyıktır. Çünkü öyle kimse, belâ, bir belâyâ tutulmuşluk nedir, bakarak başkasından görür de hisse kapar...] (Bedr-i Ramazânü’l-Mübârek, Sene 1308/ 23 Nisan 1891, nr. 55, s. 673)

32 العلم لا يحل منعه [Bilginin esirgenmesi helâl olmaz.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

ای گرانمایه مرد دانشور
که ترا علم دین بود معلوم
مستعد را ازان مشو مانع
مستحق را ازان مکن محروم

[Ey din ilimlerini bilen değerli âlim! Kabiliyet sahibini engelleme ve ona müstehak olanı da mahrum etme!]

-Tercüme-i Türkiyye-

“İlmi ketm eyleyen feyz bulmaz
Hâce gel neşr-i ilm edip yüksel
İlmi men‘ eylemek helâl olmaz
Çünkü sarf eyleyen olur ekme!”

[İlmi gizleyen kimse bolluk, bereket bulmaz. Hoca, gel, ilmi yayıp yüksel! İlmi esirgemek, yasak etmek helâl olmaz. Çünkü onu sarf eden (veren, öğreten), pek mükemmel olur.] (Bedr-i Ramazânü’l-Mübârek, Sene 1308/ 23 Nisan 1891, nr. 55, s. 674)

3[3] الكلمة الطيبة صدقة [Tatlı söz sadakadır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

سخن نرم گوی با سایل
گر ز مالش نمی دهی نفقه

زانکه در روی اهل حاجت هست
قول خوش از مقوله صدقه

[Eğer dilenciye malından vermiyorsan, bari yumuşak söz söyle... Çünkü ihtiyaç sahiplerine söylenen güzel söz sadaka türündendir.]

-Tercüme-i Türkiyye-
“Bâri bir tatlı sözle kalbi doyur
Çünkü hânende çıkmıyor nafaka
Çâresizlikde hoş semâhat olur
Her güzel sözdür aynı bir sadaka”

[Mademki, evinden (muhtaçlara sadaka veya yardım olarak) yiyecek, içecek çıkmıyor, hiç olmazsa bir tatlı sözle kalbi doyur! Her güzel söz çâresizlikte hoş cömertlik olur; bir sadakanın aynıdır.] (Bedr-i Şevvâlû'l-mükerrem, Sene 1308/ 23 Mayıs 1891, nr. 56, s. 689)

34 الدنيا ملعونة و ملعون ما فيها الا ذكر الله [Dünya lânetlenmiştir. Allah'ı anmaktan başka, onda ne varsa lânetlidir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-
هدف لعنت خدا آمد
دنی و هرچه هست در دنی
غیر ذکر خدا که صاحب ذکر
در دو عالم برحمتست اولی

[Dünya ve Allah'ı zikirden başka onda ne varsa, Cenab-ı Hakk'ın lânet okuna hedef oldu. Çünkü iki âlemde de zikir ehli merhamete daha lâyıktır.]

-Tercüme-i Türkiyye-
“Hüsn ü sâ mân türâb sertâpâ
Kanda Cemşid ve kandadır sâkî
Mülk-i dünyâ ve cümle mâfihâ
Zıll-i mel'ûn ve zikr-i Hak bâkî”

[Güzellik ve zenginlik, baştan ayağa kadar toprak (olacak)... Hani (içkiyi bulduğu söylenen hükümdar) Cemşid nerede, içki sunan kimse nerededir?

Dünya malı-mülkü ve onun içindeki herşey, lânetlenmiş bir gölgedir. Sadece Cenab-ı Hakk'ı anmak kalıcı ve ebedî...] (Bedr-i Şevvâlû'l-mükerrem, Sene 1308/ 23 Mayıs 1891, nr. 56, s. 690)

35 آفة السماع المن [Cömertliğin belâsı, başa kakmadır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

کی بنعمت کمی شود دل گرم
چون ز منت کنندۀ سردی
غیر باد خزان منت نیست
آفتِ روضۀ جوانمردی

[Başa kakma sebebi olan nimete kişinin gönlü nasıl ısınır? Cömertlik bahçesinin afeti, minnet güzünün rüzgârından başka bir şey değildir.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Kâşki lûtf etmeyeydin ey dilber
Etdi dilhûn minnet ü ‘unfun
Sende tal‘at gedâda dil muğber
Başa kakmakdır âfeti lûtfun”

[Ey gönlü alan (güzel), keşke iyilik etmeyeydin! İyiliğini başa kakman ve kabalığın, (iyilik ettiğin kimseyi) çok üzdü, kederlendirdi. Sende yüz güzelliği, fakirde ise gücenmiş kalp... İyiliğin afeti, onu başa kakmaktır.] (Bedr-i Zi'l-kâde, Sene 1308/ 21 Haziran 1891, nr. 57, s. 705)

36 دم علی الطهارة یوسع عليك الرزق [Temizlik üzere devam et; rızkın genişletilir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

ای کز الودگی تو شب و روز
فاقه و فقر تو زیاده شود
بی طهارت مباح تا ز خدا
روزی و نصر تو زیاده شود

[Ey gece gündüz kirliliği yüzünden fakirliği artan kişi! Temiz ol ki dar rızkın açılsın...]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Pâk ü tâhir giyende gel bezme
 Çeşm-i ikbâl olur sana râci‘
 Sen devam et tahâret ü hazma
 Bak maâşın nasıl olur vâsi‘ ”

[Oturulup konuşulan yere temiz elbise giydiğinde gel! O zaman iyi kabul gözü sana döner. Sen temizliğe ve hazma devam et! Bak o zaman geçimin nasıl genişler!] (Bedr-i Zi'l-kâde, Sene 1308/ 21 Haziran 1891, nr. 57, s. 706)

37 لا يلدغ المؤمن من جحر واحد مرتين [Mümin bir yılan deliğinden iki kere sokulmaz.]

-Tercüme-i Fârisiyye-
 دیگر از وی مدار چشم وفا
 هر که شد با تو در جفا گستاخ
 زانکه هرگز دو بار مؤمن را
 نگزد مار از یکی سوراخ

[Eziyette sana küstahlık edene artık vefa gözüyle bakma! Çünkü yılan mümini bir delikten iki kere asla sokmaz...]

-Tercüme-i Türkiyye-
 “Anda artık safâ vü hayr ummaz
 Kanda uğrarsa Müslümân şerre
 Müslümânı boş avlayıp sokmaz
 Bir delikten yılan iki kerre”

[Müslüman nerede kötülüğe uğrarsa, artık orada hayır ve safa (zevk, gönül şenliği) ummaz. Yılan, Müslümanı gafil avlayıp bir delikten iki kere sokmaz...] (Bedr-i Zilhicce, Sene 1308/ 21 Temmuz 1891, nr. 58, s.723)

38 السماع رباح [Cömertlik kazançtır.]

-Tercüme-i Fârisiyye-
 سود اگر بایدت ز مایه خویش
 دست بخشش گشای و بخشایش
 سودت اکنون ستایش و فردا
 در جوار خدای آسایش

[Sana kendi sermayenden kâr lâzımsa, bağış ve cömertlik elini aç. Böylece dünyada övgü, ahirette de huzur kazanmış olursun.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Olma mümsik sehâ ticâretidir

Kıl atâ bolca tâ kazanç olsun

İbret al bâğbân bahş eyler

Aradan tâ ki meyveler dolsun”

[Eli sıkı, cimri olma! Cömertlik (kârlı bir) ticarettir. Bolca iyilik et, bağışla ki kazanç olsun! Bak, ibret al; bahçıvan (ekme, sulama, gübreleme, zirai ilaçlama, budama gibi işlerle bağına emek) verir ki aradan meyveler dolsun...] (Bedr-i Zilhicce, Sene 1308/ 21 Temmuz 1891, nr. 58, s.723)

39 من حسن اسلام المرء تركه مالايعنيه [Kendisini ilgilendirmeyeni terk etmesi, insanın Müslümanlığının güzelliğindendir.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

تا شود در جهان علم و عمل

شاهد دین تو جمال افزای

آنچه در خور نیفتد باز ایست

ز آنچه لایق نباشد باز آی

[Dünyada ilim ve amel var oldukça din güzelini (ilim ve amelle) süsle! Sana lâayık olmayan şeyden vazgeç ve sana yakışmayan şeyden geri dön!]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Yâve-gûyâne lâfî pür-vidcân

Söylemez kavli hep olur sâdık

Dini revnak bulunca bir insân

Terk-i bihûdegî eder artık”

[Vidân dolu kişi, saçma sapan konuşana yakışan lâfî söylemez; onun sözü hep doğru olur. Bir insanın dini güzellik, parlaklık bulunca, o artık boş, faydasız söz ve işleri bırakır...] (Bedr-i Muharremü'l-harâm, Sene 1309/ 20 Ağustos 1891, nr. 59, s.737)

40 النظرة سهم مسموم من سهام ابليس [Bakış, şeytanın oklarından zehirli bir oktur.]

-Tercüme-i Fârisiyye-

دیدن زلف و خال نامحرم
دانه کید و دام تللیس است
هر نظر ناوکیست زهر آلود
که ز شست و کمان ابلیس است

[Yabancı kadının saç ve benine bakmak aldatma yemi ve hile tuzağıdır. Her bakış, şeytanın yayından atılan zehirli bir oktur.]

-Tercüme-i Türkiyye-

“Semli okdur nigâh-ı nâmahrem
Şeytanın oklarından ey ihvân
Uğrayıp cânâ kıydığı çokdur
Gözden ol havf için kaçır nisvân”

[Ey kardeşler (samimi dostlar), mahrem olmayana bakmak, şeytanın oklarından zehirli bir oktur. Onun uğrayıp cana kıydığı çoktur. Kadınlar, o korkudan dolayı gözden kaçırılır...] (Saferü'l-hayr, Sene 1309/ Eylül 1891, nr. 60, s. 754).

KAYNAKÇA

AKOT, Bülent (2013). “*Mevlânâ İdrîs-i Bitlisî ve Manzum Kırk Hadîs Tercümesi: Hadîs-i Çihil*”, Journal of Islamic Research, 24(2), s.s. 71-84.

AKSOY, Hasan (1991). *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, İstanbul.

AVCI, İsmail (2016). “16. Asır Şairlerinden Lutfî'nin Manzum Kırk Hadisi”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 16, İstanbul, s.s. 1-32.

BAYAK, Cemal (2015). “*Sehmî ve Manzûm Hadîs-i Erba'in Tercümesi*”, Turkish Studies Volume 10/ 8, Spring, s.s. 597-622.

BLAŠKOVİČ, Jozef v. dğr. (1961). *Arabische, türkische und persische Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava*, Bratislava.

CEYHAN, Âdem (2003). “*Harîmî’nin Hz. Ali’den Kırk Vecize Tercümesi*”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Manisa, Sayı 2, Güz, s.s. 45-58.

CEYHAN, Âdem (2003). “*Usûlî’nin Hadis ve Vecize Tercümeleri*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, c. XXX, s.s. 147-188.

CEYHAN, Âdem (2008). “*Azmî’nin Kırk Hadis Tercümesi*”, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divân Edebiyatı Sempozyumu, 27-28 Mayıs, Beykoz Belediyesi, İstanbul, s.s. 131-156.

CEYHAN, Âdem (2015). “*Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh’ın Kırk Hadis Tercümesi*”, Erdem, Aralık, Sayı 69, s.s. 53-72.

CEYHAN, Âdem (2017). “*17. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şa’bân bin Mustafa’nın Hayatı, Eserleri ve Hz. Ali’den Yüz Söz Tercümesi*”, Türkiyat Mecmuası, İstanbul, C. 27/1, s.s. 65-99.

CEYHAN, Âdem ve YILMAZ, Hasan (2018). “*Lutfî Mahlaslı Bir Şairimizin Manzum Bir Eseri: Nazm-ı Nesr-i Leâl*”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, C. 16, Sayı 1, s.s. 417-462.

CUNBUR, Müjgân (1981). “*İmadu’l-Cihad ve XVI. Yüzyıl Kadın Şairlerinden Ayşe Hubbî Kadın*”, IX. Türk Tarih Kongresi- Bildiriler, C. II, s.s. 901-913.

ÇOLAK, Ahmet (2015). “*Seyyid Vehbî’nin Manzum Hadis-i Erba’in Tercümesi*”, TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 4/2, s.s. 616-633.

DİKMEN, Hamit (2009). “*Seyyid Vehbî*”, DİA, C. 37, s.s. 74-75.

DİRİCAN, Elif (2007). *Sehmî Divanı İnceleme, Metin, Dizin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

DONUK, Suat (2017). “*İlmî Mahlaslı Bir Şaire Atfedilen Manzum Yüz Hadis Tercümesi*”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, Sayı 2, s.s. 55-97.

GÖKDEMİR, Atila (2016). “*Lutfî’nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, Sayı 24, s.s. 83-95.

KANDEMİR, Yaşar (2002). “*Kırk Hadis*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 25, s.s. 467-470.

KARAHAN, Abdülkadir (1995). “*Dini Edebiyatta Kırk Hadis*”, Türkiye Gazetesi, 22 Aralık, 10.

KARAHAN, Abdülkadir (1954). *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul. (2. bs. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991).

KARAHAN, Abdülkadir (1966). “*Seyyid Vehbî*”, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C. 10, s.s. 543-547.

KASUMOVİĆ, Ismet (1994). *Ali Dede Bošnjak- I Njegova Filozofijsko Sufijska Misao*, Sarajevo.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip (1951). *Kırk Hadis Tercümesi*, İstanbul.

METİN, Beyazıt Bilge (2016). “*Sâ’atî- Terceme-i Hadis-i Erba’in*”, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Necip Âsım (1915). “*Hadis-i Erbaîn Tercemeleri*”, Millî Tetebbûlar Mecmuası, Eylül-Teşrin-i Evvel 1331 (Eylül-Ekim), nr. 4, s.s.143-155.

Nev’izâde Atâyî (2017). *Hadâiku’l-Hakâ’ik fî Tekmiletî’ş-Şakâ’ik*, (Haz: Suat Donuk), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

SEVGİ, Ahmet (1988). “*Mevlânâ Cemâl Efendi’nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi*”, İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat, S. 3, s. 25.

SEVGİ, Ahmet (1999). “*Molla Câmi’nin ‘Erba’in’i ve Türkçe Manzûm Tercümeleri*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, s.s.1-145.

SEVGİ, Ahmet (2001). “*Azmî’nin Hadis-i Erbaîn Tercümesi*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, Sayı 9, s.s. 107-132.

ÜNVER, İsmail (1986). “*Kemal- Ümmî*”, Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu, s.s. 21-28.

ÜNVER, İsmail (2002). “*Kemâl Ümmî*” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 25, s.s.229-230.

YAVUZER, Hayati (1997). *Kemâl Ümmî Dîvânı, (İnceleme- Metin)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAZAR, Sadık (2011). “*Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*”, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

YILDIRIM, Selahattin (2000). *Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul.